
Дмитро Чижевський: архівна спадщина

*Володимир
Янцен*

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ І ПАРАДОКСИ СУЧАСНОГО ЧИЖЕВСЬКОЗНАВСТВА

У міжнародних студіях з історії української науки та філософії, здійснених упродовж останнього двадцятиріччя, велику увагу приділяють подоланню дефіцитів знання, пов'язаних із понад піввіковим розривом єдиних традицій вітчизняної культури на «офіційну» та «неофіційну», «легальну» та «нелегальну», «революційну» та «емігрантську». Завдячуючи цим студіям, на батьківщину поступово повертаються незаслужено табуйовані й забуті імена видатних українських вчених, долається деперсоніфікованість історії науки, формуються нові її розділи, що мають своїм завданням дослідження спадщини української еміграції. Одним із таких розділів історії української науки є вивчення біографії та творчості Дмитра Чижевського (1894—1977), відоме як *чижевськознавство*. І хоча цей напрям досліджень перебуває ще тільки на етапі становлення, варто проаналізувати його сучасний стан, наявні в ньому проблеми та парадокси, а також можливі пріоритетні напрямки їх розв'язання.

Щодо останніх, не можна не відзначити, передусім, певну *амбівалентність оцінок і змішаність часових перспектив сприйняття особистості та творчості* Дмитра Чижевського в літературі двох остан-

ніх десятиліть: якщо на пострадянських теренах його вшановують як *класика* емігрантської філософії та славістики й відносять, так би мовити, до *класичного минулого*, розмірковувати про яке можна з достатньою дистанційованістю й об'єктивністю, то для кола його друзів, учнів, колег і знайомих, так само, як для низки західних дослідників, він усе ще залишається *сучасником* (другом чи ворогом, вчителем чи опонентом і, нарешті, автором підручників, за якими навчаються по сьогодні), справжнє значення спадщини якого й досі не цілком усвідомлено.

На жаль, ця амбівалентність позначається як *на ставленні до особи Чижевського*, так і *на перспективах збереження й дослідження його творчої спадщини*, зосередженої нині переважно в Німеччині та США. Приміром, дослідники, які опрацьовували особисті архіви Д. Чижевського в Галле та Гайдельберзі, без сумніву, погодяться із твердженням, що там ставляться до його спадщини зовсім *не як до класичної*. Принаймні, чотири офіційні спроби співробітників Гайдельберзької університетської бібліотеки впорядкувати особистий архів Чижевського, попри значні матеріальні витрати, принесли доволі скромний, щоб не сказати мізерний, результат. Справді, архівна спадщина Д. Чижевського сьогодні доступна для науковців і в найзагальнішому вигляді впорядкована за кількома рубриками. Але до цього часу вона залишається не каталогізованою і перебуває в такому стані, що кожен новий дослідник приречений розпочинати роботу над ним фактично наново: навіть відшукавши якийсь важливий документ чи джерело, знайти його знову можна лише із чималими зусиллями. Тільки завдяки ініціативі київської дослідниці Ірини Валявко та колишнього референта слов'янського відділу німецького видавництва Вільгельма Фінка, а згодом — виконавчого директора низки інших німецьких видавництв Вінцента Зівекінга (Штутгарт), в останні роки здійснено важливу роботу з упорядкування найобсяжнішої рубрики архіву Чижевського — рубрики листування: І. Валявко уклала каталог усіх його кореспондентів, а В. Зівекінг, опрацьовуючи й почасти уточнюючи цей каталог, упорядкував саме листування й уклав новий, більш докладний, його каталог. Відтак той, кого цікавлять листи певних кореспондентів Чижевського повоєнної доби і небагатьох його дописувачів довоєнних часів (Й. Гендрих, М. Трубецької, В. Матезіус, Д. Манке, Ф. Беднаж), може сьогодні без проблем замовити їх у Гайдельберзі, не вдаючись до виснажливих пошуків. І все ж таки, попри всю вагомість цього результату, достатньо симптоматично, що досягнуто його завдяки *особистій ініціативі* дослідників-ентузіастів, а не офіційних зберігачів спадщини видатного вченого.

У зв'язку із зазначеним доречно вказати й на деякі *прикрі наслідки сучасної недооцінки творчого доробку Дмитра Чижевського у Німеччині*. Лише нерозумінням значення його спадщини для світової філософії та славі-

тики можна пояснити катастрофічний для розвитку чижевськознавства розпродаж у Гайдельберзі наприкінці 2003 року значної частини його архіву — зокрема, всієї колекції окремих відбитків (близько трьох тисяч одиниць), що належали відомому вченому (це було колосальне зібрання статей як самого Чижевського, так і його колег, друзів і знайомих, переважно із дарчими надписами, що зберегли важливу для біографів інформацію про його особисті та наукові зв'язки), й приблизно шести тисяч томів його гайдельберзької *особистої бібліотеки*.

Аналогічне ставлення до спадщини Дмитра Чижевського характерне загалом і для Галле — з тією різницею, що галльським славістам вдалось, усе ж таки, укласти хоча й неповний (відсутні всі журнали), але достатньо докладний каталог першої частини його особистої бібліотеки. Однак особистий архів Чижевського за 1921—1945 роки там досі не каталогізований; до нього й сьогодні немає вільного доступу. Мої численні спроби зрушити цю справу з мертвої точки, а також урятувати від розпорошення та придбати для Галле продані у Гайдельберзі приватному букіністові колекцію відбитків і частину бібліотеки Чижевського не увінчалися успіхом. В університетській бібліотеці в Галле на придбання цих фондів просто не виявилось коштів. Відтак, усе ж таки викуплена мною у 2004—2005 роках гайдельберзька колекція окремих відбитків, що належала Д. Чижевському, і приблизно 2500 томів слов'янських видань із його особистої бібліотеки поки що зберігаються у моєму приватному зібранні.

Варто згадати й доволі промовистий епізод, пов'язаний із нещодавнім поповненням університетського архіву в Гайдельберзі новими цікавими матеріалами Дмитра Чижевського: йдеться про близько чотирьохсот його біографічно важливих листів німецькою і російською мовами до учениці Е. Гусерля Фердинанди Гоман (Homan), датованих 1924—1944 рр.; рукопис німецької редакції його відомої книги про Сковороду; проспекти різноманітних конференцій, у яких він брав участь, а також тексти кількох його доповідей. Згадані матеріали надійшли від їхнього колишнього зберігача, учня Д. Чижевського, історика Дитриха Доната (1927—2006), але, з волі останнього, доступ до них було відкрито лише з 2009 року. Це обмеження Донат обґрунтовував тим, що у Чижевського в Гайдельберзі й досі чимало недоброзичливців, настроям яких не варто «докидати хмизу» суто приватними листами до близької йому жінки. Але ж, як відомо, недоброзичливці (вже за самим своїм визначенням!) не надто цікавляться доробком, а тим паче — листуванням Чижевського. Натомість дослідників це обмеження на кілька років позбавило можливості отримати автентичні відомості про життя Чижевського у 1920—1940-х рр., а також ознайомитися з його безпосередніми відгуками на ті чи інші події філософського життя Фрайбурга, а надто — на вихід у світ праць Гусерля і Гаїдегера.

Звідси ще один парадокс сучасного чижевськознавства, пов'язаний не із браком джерел, що стосуються біографії і творчості Дмитра Чижевського (особистий архів і навіть особиста бібліотека збереглися у різних містах майже повністю), а з тим, що надто значна їх частина й досі не опрацьована, а зв'язки між чижевськознавством і вивченням особистих архівів вченого поки що дуже слабкі. Цей факт може створити небезпечну ілюзію, буцімто в особистих архівах Чижевського в Галле та Гайдельберзі зібрано всю його спадщину й дослідникам залишилося її тільки опрацювати... З повною відповідальністю можемо, однак, запевнити, що зібрано далеко не все, і якщо сьогодні не звернути увагу на *явні прогалини* в особистих архівах Чижевського в Німеччині, то завтра заповнити ці прогалини буде вже неможливо. Йдеться передусім про найбільш численну й найбільш цікаву в біографічному аспекті частину спадщини філософа — *листи*, яких він написав за своє життя десятки тисяч (!) і з яких у його архівах зберігається сьогодні всього лише 300—400 їхніх чернеток і машинописних копій. Немає у цих архівах і *спогадів* про Чижевського. Немає в них і деяких *рукописів його лекцій і доповідей*, що становили, як правило, підґрунтя його статей і книжок. Але ж деякі з цих доповідей і лекцій, що так і залишилися неопублікованими й невідомими, зберігаються у приватних архівах його друзів, колег та учнів, і якщо не розпочати їх пошуки сьогодні, то не важко передбачити, що в недалекому майбутньому всі вони будуть непоправно втрачені.

Аналізуючи тему «*невідомий Чижевський*»¹, варто звернути увагу передусім на джерела, спроможні суттєво змінити і самий образ вченого, і традиційні уявлення про значення його спадщини. Тут *власне теоретичні* роздуми повинні поєднуватись із розумінням *трагічного характеру його біографії*, що простежується як в *особистісному* плані, так і в *незапитаності* за життя значної частини його праць і передусім — праць філософських. Звісно, це трагедія не самого лише Чижевського, а й усієї емігрантської філософії. Але заплюшувати очі на цей факт, посилаючись на успіхи Чижевського-славіста, навряд чи доречно. Між іншим, не все було гаразд і з публікацією його славістичних творів. Згадаймо, приміром, спільну книгу, замислену на початку 1950-х років Дмитром Чижевським і Романом Якобсоном, що мала називатися «Славянская литература раннего Средневековья» або «Древнецерковнославянская литература». Дякуючи щасливому випадку, у придбаному мною кілька років тому у США особистому архіві гарвардської учениці Чижевського Зої Йосипівни Юр'євої (1922—2000) зберігся як загальний план цієї монографії з розподілом передбачуваного авторства глав, так і майже повний машинопис частини цієї монографії, написаної Чижевським на основі лекцій, прочитаних у Галле і

¹ Див. докладніше: [Янцен, 2008]

Гарвардському університеті («История церковнославянской литературы»). Не менш цікавими видаються й джерела, що стосуються *нереалізованих або лише частково реалізованих творчих задумів* ученого. Йдеться про численні матеріали, що зберігаються нині у Галле (наприклад, незавершена магістерська філософська дисертація Чижевського «О формализме в этике», його статті «Пространство, время, Бог, микрокосмос» і «Проблема конкретности в сучасній філософії»², які підтверджують абсолютну безпідставність дискусій про те, чи був Чижевський філософом, а чи лишень істориком думки)³. Логіка відповіді на це запитання, що й досі доволі часто виникає у чижевськознавців, є простою: не маючи компетентних власних запитань, не можна отримати й гідних уваги наукової спільноти відповідей. Навряд чи варто зайвий раз доводити той факт, що, не цікавлячись філософською систематикою чи теоретичною філософією, неможливо бути і повноцінним істориком філософії та думки — так само, як, скажімо, не можна бути істориком літератури, не знаючи її теорії.

За браком достовірного аналізу *корпусу творів Дмитра Чижевського* та їхнього змістового взаємозв'язку, ба більше, за відсутності повної бібліографії його публікацій, не кажучи вже про неопрілюднені й незавершені праці, цілком природно, що в оглядах творчості вченого поки що мало уваги звертається на *розвиток його ідей*. Треба відверто визнати: ми перебуваємо ще на стадії суто позитивістського накопичення матеріалу та його обліку і лише наближаємося до певної його класифікації. Але багато хто з нас уже і це вважають за «дослідження». Вважають, звісно, помилково, адже результатом дослідження завжди є отримання нового знання, а не нескінченне повторення загальників і поширення некоментованих передруків. Без бодай попереднього, хай навіть недосконалого, такого, що потребуватиме подальшого коригування, але *цілісного уявлення про творчість ученого та її генезу* (тобто виокремлення у ній певних змістовно обґрунтованих періодів та етапів розвитку — можливо, за усталеною в історії думки схемою «раннього», «середнього» і «зрілого» її періодів), ми продовжуватимемо сперечатися про крапки й коми у його текстах, але у загальнометодологічних питаннях так і загрузнемо на рівні описових статей, які ні до чого нас не зобов'язують, та інтелектуальних біографій, що жодним чином не пов'язані з ідеєю розвитку його творчості.

² Див.: D.I. Tschizewskij-Nachlass in den Sondersammlungen der Universitäts- und Landesbibliothek der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg. Sign.: Y1 52. Mappe 40. Філософсько-теоретичні статті «Пространство, время, Бог, микрокосмос» і «Проблема конкретности в сучасній філософії», що зберігаються у течці № 40, є, ймовірно, підготовчими матеріалами до замисленої Д. Чижевським ґрунтовної праці «Метафизика пространства и времени».

³ Пор. опубліковані спогади Г.-Г. Гадамера [Гадамер, 2007] і В.В. Зеньковського [Зеньковский, 2007].

Найбільш виразно згаданий недолік виявляється, наприклад, у поки що загально визнаному підході до *періодизації творчості Чижевського*. Тут застосовується суто *біографічний*, ба навіть — *географічний* (тобто найменш прийнятний для класифікації наукової творчості) принцип, що ґрунтується *не на осмисленні змісту, оригінальності та специфіки розвитку творчості*, а на досить зовнішніх для творчості обставинах — *змінах місць проживання або місць працевлаштування вченого*. Над тим, чи збігаються періоди біографії з періодами творчості, зазвичай не замислюються. Але оскільки йдеться про періодизацію саме творчості, це питання обов'язково має постати й отримати відповідь — звісно, негативну. Справді-бо, *якого змісту* здатне надати періодизації творчості Д. Чижевського виокремлення київського, гайдельберзько-фрайбурзького, празького, галльського, марбурзького, гарвардського і знову гайдельберзького періодів? Абсолютно жодного, крім фіксації суто зовнішнього і випадкового для творчого процесу факту... Адже такого штибу «періоди» траплялися й у творчості сотень інших учених, а отже, вони аж ніяк не розкривають специфіку творчості саме Чижевського. Непродуктивність біографічного принципу для класифікації та періодизації творчості постає ще очевиднішою, якщо взяти за її основу не місця проживання і працевлаштування, а, скажімо, розвиток академічної кар'єри, здобуття наукових ступенів чи, навіть, кулінарні уподобання вченого у той чи інший час... Усе це має до змісту творчості дуже і дуже віддалений стосунок! Єдиним вірогідним критерієм періодизації творчості може вважатися лише *розвиток її змісту* (міра оригінальності й завершеності думки), і лише на цьому чинникові вона повинна ґрунтуватися.

Дослідникові творчості Дмитра Чижевського варто взяти до уваги і той факт, що його *«різнобічність»*, про яку часто із захопленням згадують люди, що знали його близько, полягала не лише у *велегранності* та *інтердисциплінарності* його наукових зацікавлень, а й у розмаїтті та багатстві його *особистих контактів*. Зважаючи на це, одним із найбільш перспективних напрямів вивчення як *біографії*, так і *творчості* вченого видається *вивчення і публікація листування* Чижевського. Першим кроком у цьому напрямку було оприлюднення його листування із Василем Сімовичем [Пшеничний, Янцен, 2003]. Деякі зі своїх публікацій я присвятив листуванню й контактам Дмитра Чижевського із Семеном Франком [Послевоенная переписка, 2006; Янцен, 2006b], Євсеєм Шором, Густавом Шпетом [Янцен, 2006a], Миколою Бердяєвим [Бердяев, 2007], Борисом Яковенком [Янцен, 2004], Альфредом Бьомом [Магидова, Янцен, 2007], Томасом Маном [Янцен, 2003b]⁴, а нині паралельно з Іриною Валявко готую до друку багаторічне

⁴ Вибрані автобіографічні листи Д. Чижевського (1921—1976) див. також: [Чижевский, 2007: с. 157—242]

листування відомого славіста з о. Георгієм Флоровським. Безперечно, кількість таких надзвичайно цікавих для історії думки *персоніфікованих паралелей* може бути значно збільшена: Едмунд Гусерль, Роман Якобсон, Володимир і Георгій Вернадські, Георгій Гурвич, Олександр Койре, Федір Степун, Сергій Гессен, Георгій Федотов, Дмитро Дорошенко, Панас Феденко, Антоній Флоровський, Ян Паточка, чеські та німецькі коменіологи й десятки інших представників інтелектуальної еліти різних країн. Але, зрештою, ми вже сьогодні спроможні поставити перед собою *завдання зібрати, підготувати до друку й оприлюднити не лише вибране листування* (чим нині, зокрема, займається у Гарвардському університеті Григорій Грабович), а й *здійснити академічне видання епістолярію* Чижевського, без чого будь-яка його наукова біографія виявиться неповною. Причому публікація листування може й повинна бути пов'язана зі створенням *хронології життя вченого*.

Зважаючи на те, що зібрані нами мемуари, ювілейні статті та некрологи, присвячені Д. Чижевському, стосуються переважно *останнього періоду його життя і творчості*, одним із перспективних і важливих напрямів сучасного чижевськознавства слід визнати аналіз текстів і листування *раннього та зрілого* Чижевського 1920—1940-х років. Власне там передбачаємо найбільш несподівані, причому не тільки біографічні, а й теоретичні, відкриття. Лише об'єктивно вивчивши ці тексти, ми уникнемо і зайвої «монументалізації» образу Чижевського, і герменевтично хибної його модернізації.

Одним із методологічних принципів вивчення *біографії Д. Чижевського як єдності*, а не кількох відносно самостійних «періодів», пов'язаних зі змінами не тільки місць проживання, занять і спеціалізацій, а й характеру вченого, є, як вже зазначено вище, *урахування постійної присутності трагічного елемента у його житті* й воістину стоїчних спроб подолання цього трагізму і його позитивної трансформації у творчості. Саме здатність у надзвичайно похмурих і подекуди геть безнадійних ситуаціях зберігати незворушність духу, вірність гуманістичним ідеалам та раз і назавжди обраному професійному шляху роблять особистість Чижевського такою привабливою сьогодні. Але ми мало що зрозуміємо у його творчості, коли будемо займатися лише пошуком її «теоретичних джерел». Звісно, не можна і без цього. Проте як сенсові константи значно важливішими видаються у ній саме «енергія відштовхування», полеміка і *полемічний контекст*. Якщо, в цьому сенсі, спробувати стисло схарактеризувати творчість Дмитра Чижевського, то її можна було б назвати «*творчістю всупереч*»: усупереч незапитаності української і російської думки за кордоном, усупереч байдужості видавців і колег, усупереч переслідуванням нацистів і постійним приниженням, на які наражали його різного штибу бюрократичні установи «від науки». Відтак гідне місце у чижевськознавстві має посісти тема «*pro et contra*».

Ще один важливий вектор розвитку чижевськознавства пов'язаний із *перевиданням та перекладом* різними мовами відомих і маловідомих праць ученого. Зважаючи на те, що значну частину його творів було опубліковано німецькою й англійською мовами, їх сучасні україномовні та російськомовні переклади є необхідною умовою для введення до наукового обігу на батьківщині вченого. Частково це завдання уже розв'язане⁵. Але рівень його виконання, м'яко кажучи, залишає бажати кращого. Один із дивних парадоксів цієї найважливішої галузі чижевськознавства полягає в тому, що під час перевидань і перекладів праць ученого майже зовсім не враховуються найновіші результати досліджень його біографії, творчості та архівної спадщини. За якоюсь геть незрозумілою сьогодні інерцією остраху самостійної думки, успадкованою з радянських часів, праці Д. Чижевського вводяться до наукового обігу у вигляді некоментованих перекладів і просто републікацій, які у XXI столітті, звісно, не можна сприймати інакше, ніж як приклади неприпустимої «халтури» й неповаги до пам'яті вітчизняного мислителя. Адже у тому, *як ми видаємо* твори своїх класиків, *увиразнено наше обличчя* — наявність чи відсутність власних запитань до них, здатність чи нездатність, бажання чи небажання їх зрозуміти. Маючи реальну змогу використати всю повноту інформації, що міститься не лише в особистому архіві Д. Чижевського, а й у численних архівах його колег, учнів і сучасників («архів епохи»), а також у стихійно сформованому впродовж останніх десятиліть потужному потенціалі чижевськознавства, володіючи новітньою технікою обробки цієї надзвичайно цінної інформації, ми, чомусь, цього не робимо. Але *інтелектуальні лінощі* — поганий дорадник у перевиданні класики. Якщо ми визнаємо Дмитра Чижевського одним із класиків української та російської філософської і літературознавчої думки, то й едичійні принципи перевидання його праць на батьківщині мають бути строго академічними, такими, що враховують різні їх варіанти та редакції й передбачають бодай елементарний науковий коментар.

Одна із проблем, що неминуче виникає у процесі вивчення праць Д. Чижевського, пов'язана, як відомо, із визначенням *національної приналежності його творчої спадщини*. У цьому питанні ще й досі маємо багато прикрої плутанини. Якщо навіть узяти за основу його розв'язання такий суто формальний критерій, як національне походження і виховання вченого, то воно розв'язується двозначно: Чижевський був вихідцем з українсько-російської родини. Якщо ж «відштовхуватися» від його рідної мови, то такою мовою для Чижевського була російська. Українською, чеською, німецькою, а тим паче англійською мовами він не володів досконало. І це треба брати до уваги під час перекладу його творів українською та російською мовами.

⁵ Див.: [Чижевський, 2005].

Не секрет, що національні теми завжди складні й емоційно забарвлені. Їх ще більше ускладнює тягар національних амбіцій і політична демагогія, якими навряд чи варто перейматися чижевськознавцям. Коли йдеться про осіб мішаної національності, які вивчали взаємні духовні впливи і зв'язки різних національних культур, перебуваючи не на батьківщині, а в еміграції, й отже, брали участь у розвитку культури не лише власної країни, а й тих країн, що прийняли і визнали їх у часи вигнання та переслідування на батьківщині, атрибуція однозначної приналежності їх творчості до певної національної культури видається питанням, майже нерозв'язним.

Але суто теоретично жодної складності в ньому немає. Сам Чижевський у своїх «Нарисах з історії філософії на Україні» (1931), перераховуючи звичні критерії віднесення тієї чи іншої філософської системи до певної національної культури, поряд із *походженням, вихованням і мовою* називає ще «*участь у національному русі*» і, завдяки цьому критерію, залучає до «української філософії» не лише тих багатьох «іншоплеменців», які реально брали участь у її розвитку, а й «одноплеменців», які писали виключно іншими мовами. Гадаємо, що цей самий критерій може бути застосований і до його власної творчості. Для тих, хто ще сумнівається у правомірності *багатопланової національної атрибуції спадщини Дмитра Чижевського*, дозволю собі навести цитату з його листа до польського літературознавця Вацлава Ледницького: «...То, что я писал об украинцах и поляках, мне приходилось наблюдать очень часто — и, вероятно, видеть объективнее, чем большинство моих земляков видит сейчас. Предпосылка моей объективности та, что я “страдаю“ (?) полной атрофией национального чувства, которое заменено уважением ко всякой культуре, кто бы ни был ее носителем. Этой “болезнью“, впрочем, страдал уже Шиллер, по собственному признанию, как и многие его земляки в начале 19 в. (между ними и Гегель и Гёте). Но большинство “излечилось“ после 1814—5 г., многие не сразу: Гегель только к 1820 г., а Гёте, кажется, никогда»⁶.

Чижевський володів дивною здатністю інтегруватися до національних особливостей культури тих країн, де він жив, і до стратегічних завдань тих навчальних закладів, де він викладав, розглядаючи їхню проблематику як «свою» — не «ззовні», а «зсередини». В іншому разі такі його тексти, як «Славістична безграмотність у німецькій науці» [Їуژهvс'куj, 1929], «Сутність і завдання чехословацької філософії» [Їуژهvс'куj, 1936], «Лист Т. Ману» (1945)⁷,

⁶ Черновик письма Д.И. Чижевского от 5 апреля 1955 г. из Кембриджа // Tschі, Heid. Hs. 3881. Abt. C // Nicht identifizierte Adressate.

⁷ Чернетка листа зберігається в особистому архіві Д. Чижевського в Гайдельберзі (Tschі II.A). У російськомовному перекладі з німецької лист Д. Чижевського до Т. Мана опубліковано В. Янценом (див.: [Янцен, 2003b; Чижевский, 2007: с. 173—176]. [Чернетка листа Д. Чижевського від 5 квітня 1955 р. із Кембриджа] // Tschі, Heid. Hs. 3881. Abt. C // Nicht identifizierte Adressate.

«Стан і завдання славістики у ФРН» [Tschizewskij, 1963], сприймалися б як не зовсім тактовне втручання «чужинця» у суто внутрішні національні проблеми. Якщо відійти від політики і кон'юнктури, глибоко чужих підходу Чижевського до національних питань, і зосередитись на його участі у дослідженнях різних національних культур, на його внеску в розвиток цих досліджень, то цілком можливо вважати його «українським», «російським», «чеським», «словацьким», «німецьким» і навіть «американським» ученим. І кожна з названих національних культур матиме за велику честь, що такий енциклопедист і вчений світового рівня, як Дмитро Чижевський, присвятив певну частину своїх праць їх дослідженню.

І насамкінець... Усі цивілізовані нації у певний проміжок свого існування породжують обмежену кількість культурних діячів вищого штибу, своєрідну «культурну й інтелектуальну еліту», продукти діяльності якої увиразнюють їхнє «обличчя» не лише у цей проміжок часу, а й у більш тривалій перспективі. І кожна держава зазвичай зацікавлена у збереженні, вивченні та поширенні своєї культурної спадщини, оскільки від міри її осягнення залежить культурний рівень майбутніх поколінь, а її втрата неминуче призводить до появи прогалів у національній пам'яті, до зниження рівня вітчизняної культури, стаючи її трагедією. Така трагедія може спіткати будь-яку націю. Але цілком непробачно, коли трагедія забуття національної спадщини продовжується у періоди мирного й відносно нормального існування...

ЛІТЕРАТУРА

- Бердяев Н.А. Письмо Д.И. Чижевскому / Публикация В. Янцена // Новый Журнал. — Галле—Нью-Йорк. — Март, 2007. — Кн. 246. — С. 212—216.
- Гадамер Х.-Г. Воспоминания о Чижевском // Чижевский Д. И. Избранное: В 3-х т. — Т. 1. Материалы к биографии: (1894—1977) / Сост., вступ. ст. В. Янцена; Коммент. В. Янцена и др. — М.: Библиотека-фонд «Русское Зарубежье»; Русский путь, 2007. — С. 281.
- Зеньковский В.В. Встречи в Киеве. Дмитрий Иванович Чижевский // Чижевский Д.И. Избранное: В 3-х т. — Т. 1. Материалы к биографии: (1894—1977) / Сост., вступ. ст. В. Янцена; Коммент. В. Янцена и др. — М.: Библиотека-фонд «Русское Зарубежье»; Русский путь, 2007. — С. 243—245.
- Магидова М., Янцен В. Д.И. Чижевский: Письма А.Л. Бему (1925—1932). А.Л. Бем: Письмо Д.И. Чижевскому (1930) // Rossica. Научные исследования по русистике, украинистике и белорусистике. — Прага, 2007. — С. 67—96.
- Послевоенная переписка Д.И. Чижевского и С.Л. Франка / Публикация, подготовка текста и примечания В.В. Янцена // Русский Берлин (1920—1945). Международная научная конференция 16—18 декабря 2002 года / Сост. М.А.Васильева, Л.С. Флейшман. — М.: Русский путь, 2006. — С.336—354.
- Пшеничний Є., Янцен В. Листування Дмитра Чижевського з Василем Сімовичем // Славістика. — Т. 1. Дмитро Чижевський і світова славістика / Ред. Р. Мних, Є. Пшеничний. — Дрогобич, 2003. — С. 251—330.

- Франк С.Л. Письма к Д.И. Чижевскому (1932—1937) / Публикация, подготовка текста и примечания В. В. Янцена // Русский Берлин (1920—1945). Международная научная конференция 16—18 декабря 2002 года / Сост. М.А. Васильева, Л. С. Флейшман. — М.: Русский путь, 2006. — С. 327—335.
- Чижевский Д.И. Избранное: В 3-х т. — Т. 1. Материалы к биографии: (1894—1977) / Сост., вступ. ст. В. Янцена; Коммент. В. Янцена и др. — М.: Библиотека-фонд «Русское Зарубежье»; Русский путь, 2007. — 848 с.
- Чижевський Д. Філософські твори: у 4-х т. / Під загальною редакцією В. Лісового. — К.: Смолоскип, 2005.
- Янцен В.В. Д.И. Чижевский, Е.Д. Шор и Г.Г. Шпет // Густав Шпет и современная философия гуманитарного знания / Под ред. В.А. Лекторского, Л.А. Микешинной, Б.И. Пружинина, Т.Г. Щедриной. — М.: Языки славянских культур, 2006а. — С. 357—352.
- Янцен В.В. Неизвестное письмо Б.В. Яковенко к Д.И. Чижевскому: к истории одного философского скандала // Славистика. — Т. 1. Дмитро Чижевський і світова славистика / Ред. Р. Мних, Є. Пшеничний. — Дрогобич, 2003а. — С.331—334.
- Янцен В.В. Неизвестное письмо Б.В. Яковенко к Д.И. Чижевскому (1934): к истории одного философского скандала // Исследования по истории русской мысли. Ежегодник 2003 [6] / Под ред. М.А. Колерова. — М.: Три квадрата, 2004. — С. 605—608.
- Янцен В.В. Неизвестный Чижевский: Обзор неопубликованных трудов. — СПб.: РХГА, 2008. — 162 с.
- [Янцен В.В., публ.] Письмо Д.И. Чижевского Томасу Манну // Записки Русской Академической группы в США. — Нью-Йорк, 2003б. — С. 305—321.
- Янцен В.В. Об иррациональном в истории. Биографические заметки к переписке С.Л. Франка и Д.И. Чижевского (1932—1937, 1947 г.) // Русский Берлин (1920—1945). Международная научная конференция 16—18 декабря 2002 года / Сост. М.А. Васильева, Л.С. Флейшман. — М.: Русский путь, 2006б. — С. 304—326.
- Čyževs'kyj D. Slavistische Unbildung in der deutschen Wissenschaft // Slavische Rundschau. — Prag, 1929. — Jg. 1. — № 1—2. — S. 58—62.
- Čyževs'kyj D. Wesen und Aufgaben der tschechoslovakischen Philosophiegeschichte // Slavische Rundschau. — Prag, 1936. — Jg. 8. — № 1. — S. 13—22; Jg. 8. — № 2. — S. 68—80.
- Tschizewskij D. Die Lage und die Aufgaben der Slavistik in der Bundesrepublik Deutschland // Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen. — Braunschweig, 1963. — Bd. 200. — H. 1. — S. 36—52.

Володимир Янцен — кандидат філософських наук, незалежний дослідник, збирач і власник приватної бібліотеки та архіву російської еміграції у м. Галле (Німеччина). Коло наукових інтересів: чижевськознавство, історія російської й української філософії та культури, історія західноєвропейської філософії.
